

הלכה

קנג

הנאמנה. גם התשובות שהריץ לי על שאלותי התכופות בשכונותינו ובמחלקת הכשרות הפזורות בכל ספריו, נתנו לי ספוק מה בעבודתי הרוחנית, והנני בברכתי הנאמנה והלבבית: ינוב בשיבה טובה ורעננה, ישגה ויפרח להפיץ תורה ולהרביצה. יעודד ה' את כחותיו לתורה ולתעודה, ויהא רעווה שדבריו, פסקיו ומסקנותיו יתקבלו על כל העם. ויוסיף עצמה ופרי תנובה למכביר.

כה לחי! חזק ואמץ רב רבן יקר!

אוצר החכמה

הרב צבי יהודה הכהן קוק

הרב צבי יהודה הכהן קוק

ירושלים

למלאות השבעים לכבוד הגרב"צ עוזיאל הראש"ל שליט"א שר התורה ושר השלום, בעתרת ברכות והדרת יקרא דאורייתא.

„מחלוקות במציאות“

א) הלכות שבת סימן רנ"ה, „אין עושין מדורה מעצים סמוך לחשיכה, עד שיצית בהם האור בענין שתהא השלהבת עולה מאיליה, בלי סיוע עצים אחרים, — ומדורה של קנים ושל גרעיני תמרים אפילו לא אחז בהם האור אלא כל שהוא שרי כשהם מפוזרים, אבל אם הקנים אגודות והגרעינים בסל צריכים שיצית בהם האור עד שתהא שלהבת עולה מאיליה, (הוא דעת הרי"ף והרמב"ם, כגירסתם בשבת כ', שכשהאור אחז בהם קצת מבעוד יום הם דולקין מאיליהן, אבל כשהם אגודות או בסל אין השלהבת יכולה ליכנס בהן), ויש אומרים בהיפך“, (הוא דעת הרא"ש והטור כגירסתם שם, שכשהם מפוזרים הם כבים והולכים, משא"כ כשהם נאגדים יחד, וכן מכואר במשנה ברורה). לכאורה זה מחלוקת במציאות, שתמוה שיחלקו בגופא דעובדא, אם הדברים הנדלקים הם נבערים יותר כשהם מפוזרים, וחיבורם יחד מעכב את בעירתם, או שכשהם מחוברים הם נבערים יותר, ופיזורם מעכב את בעירתם.

ואולי י"ל שהמחלוקת הזאת אינה במציאות הממשית של התפשטות הדליקה, אלא בהגדרת התיחסותה אל מעשה האדם. ע"פ הסברת הנמוק"י בפ' כיצד הרגל, אליבא דמ"ד אשו משום חציו, דלא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא, וכי אתחיל מערב שבת כמאן דאגמריה בידים בההוא עידנא, (ויש לבאר בזה את הגירסא בסוף המכילתא דילפינן לא תבערו אש להתיר הבערה מערב שבת, אע"ג שהיא כמעשהו בעצמו שבתחילה אלא שאדרבא המעשה נחשב למפרע כאילו נגמרה עשייתה מקודם). לפי זה יש לדון על מה שהאש הולכת ומתפשטת בגופים המפורדים מאחד לחבירו, אם זה ג"כ יחשב כמעשהו האחד שבתחילה, או שחלקי המשכים

האלה בגופים המפורדים הם פעולות מיוחדות מתחדשות, שאמנם הנן תולדות של מעשה הדליקה הראשון אבל אינן ענין אחד שהוא עשוי בו בעצמו, וי"ל שחילוק ההבחנה הזאת הוא ג"כ במדת הרציפות של ההמשכים האלה וקירובם הממשי. ולפי המבואר שם בשבת ברש"י ד"ה תני, משם ר"י הלוי, דהא דתני ר' חייא שתהא שלהבת עולה מאליה הוא לגבי מנורה, ואלמא בכה"ג הויא הדלקה, ואחרי מה שמקשה על זה מתוך השינוי שבזהות שמו של בעל השמועה, שבענין מנורה רמי בר חמא הוא דאמר לה, וכאן ר' חייא תני לה, ומזכיר עוד ששאר רבותינו תנו לה כאן לענין מדורה, שא"כ הי' זה שיעור פשוט לנידון דידן של מדורה, שבכך אין חשש לצורך של חיתוי, וחוזר ומסיים ואני מצאתי אותה בת"כ לגבי מנורה, דמשמע שאעפ"כ מחליט על מימרא זו עצמה שהיא לגבי מנורה, ועל זה הלא מפרש מקודם שהראיה לענין מדורה היא ממה שיש על שיעור זה שם הדלקה, וא"כ לענין מדורה וחשש חיתוי שלה יש לו שייכות גם להגדרת שם ההדלקה. וכן בתוס' שם ד"ה כדי, שהראיה היא לעניננו ממה שהקפיד הכתוב במנורה, שנאמר בה להעלות נר תמיד, שלא יכבה, וסגי. בשיעור זה שתהא שלהבת עולה מאליה. וע"כ י"ל שגם למה ששייך לחשש חיתוי יש לו ג"כ ענין בשעורו להגדרת שם ההדלקה וקביעות פעולתה שבתחילה, וכהמשך הדברים הקודמים במתניתין במחלוקת בית שמאי ובית הלל, וכהא דד' י"ט דכל דאתי ממילא שפיר דמי, עם הדין המיוחד הנוסף בהבערת האש וחשש חיתוי שלה ומהלך התפשטותה מתוך יסודה של מעשה האדם שבתחילה. וכן י"ל בכל עניני גזירות דרבנן, שגם עם מדת שייכותו של טעם הגזירה באותה פעולה, אעפ"כ כל עיקרה של השייכות הזאת היא שהיא קובעת את קישורו של האדם אל פעולה זו ומחייבת אותו עליה בכללה. (וע' מוסר-אביך פרק א' סעיף ה' בענין ערך סייגות התורה, לא בלבד מצד גרמתם אלא מצד עצמם). לפיכך גם בכל הענינים שבדברי רבותינו שנראים כאילו מחולקים הם על מציאות ממשית של גופי מעשים, יתכן שהמחלוקות הללו אינן באמת אלא בהגדרת הערך של ענינים אלה והבחנת חשיבותם לענין דין תורה.

והנה בזה כמה ענינים כאלה, שנרשמו בספר משנת-ר' בנימין, חלק א' בסופו מאת א"ז הגאון ר' בנימין זצ"ל מווילקומיר, עם הוספות מרובות שם מאת דו"ז הגאון האדר"ת זצ"ל, ועוד אחדים בשדי-חמד, מערכת מס' קס"ד, ועוד אחדים נוספים על הנזכרים בשני הספרים האלה.

(ב) ברכות ט', רש"י ד"ה רבנן: ר' אליעזר סבירא ליה זמן שכיבה אינו אלא עד האשמורה הראשונה. ולרבנן — עד חצות. ודאי יש כמה וכמה בני-אדם שיוצאים מכללים אלה, אלא שכאן הדעות החולקות על מדת השכיחות (וע' בסמוך אות ג') של טיפול העסק של השכיבה או על שיעורה של המהות של ההתעסקות הזאת בעצמה, עד כמה היא נחשבת לסמוך עליה לקביעות שם שכיבה ביחס למצות קריאת שמע.

(ג) ברכות מ"ג: אל יצא כשהוא מבושם לשוק, — אמר רב ששת לא אמרן אלא

בבגדו, אבל בגופו זיעה מעברא ליה, אמר רב פפא ושערו כבגדו דמי, (דלא שכיח ביה זיעה, רש"י), ואמרי לה כגופו דמי, (דשכיח ביה זיעה, רש"י). ע"פ הגדרת הר"י בתוס' כתובות ג' ד"ה איכא דאמרי, לענין שלשה מיני אונס, שיש דשכיח ויש דלא שכיח כלל ויש דשכיח ולא שכיח, י"ל שכל ענין השכיחות ג"כ אינו דבר מוחלט ומבורר והוא ניתן לשיקול הכרעה עד היכן לסמוך עליו לפי ערך הענינים. והרמב"ם שפסק בזה לחומרא, בהלכות דעות פ"ה ה"ט, אע"ג שהוא מידי דרבנן, הוא או משום חומרא דדריא דעריות, או משום חומרא דכל מילי דחשדא, לפי ההסבר בענין דברים שאסרו חכמים משום מראית-עין, שאסורים אפילו בחדרי-חדרים, וקשה לקבוע בהם גזירה-לגזירה ולאמר בכולם חדא גזירה היא, אלא שחומרא דחילול-השם ואפקירותא, של זלזול בד"ת, או גם בד"ס, שהוא ביסודם של איסורים אלו, הוא נוקב ויורד וכולל כל האפנים ואפילו כשאין שייך טעמה של הגזירה, וכן בחשד (ועי' רש"י עבודה-זרה י"ב מקום שאסרו מפני מראית-עין שהרואה חושדו בדבר עבירה) חומרא ידידיה מכרעת גם בדרבנן. (וצריך ביאור בהגדרת הפרייטאר סימן י"ט ס"ק א' תקנות חז"ל משום מראית-עין וחשדא שהוא "משום צורך האדם שלא יחשדוהו ברשע"). וממה שהרמב"ם פירט "ולא ישים בושם בשערו" לא משמע לכאורה כד' מעדני יו"ט שכתב שם בטעמא דהרמב"ם דפסק לחומרא משום דלא גרס לכל חילוק המימרא הזאת "דאמר ר"פ ושערו כבגדו דמי ואמרי לה כגופו דמי", כמו שהרי"ף לא גרס לה, שאם כך הרי לא למדנו כאן שום דין בשערו שהוא מיוחד משאר כל גופו, ולא הוצרך הרמב"ם לפרט אותו ביחוד. ולומר שהרמב"ם גרס בדרב פפא רק את הלשון הראשון, ששערו כבגדו, ולא את הלשון השני, שהוא כגופו, הלא אין לנו אלא גירסתנו שכוללת את שניהם או גירסת הרי"ף ששוללת את שניהם.

ד) שביעית ירושלמי פ"ד ה"ב, "אמר ר' יוסי ב"ר בון תמן אין המלכות אונסת הכא המלכות אונסת", (לעבוד בשביעית משום סילוק הארנונא) משמע לכאורה שההיתר של אונס המלכות שייך על כל איסורי שביעית משום ההכרח של פרעון המס, ובבבלי סנהדרין כ"ו מפורש שההיתר של האונס הזה היה על אוספי שביעית ולא על סוחרי שביעית, וכתב הרידב"ז שם בירושלמי "ובזה ליכא למימר דפליגי הבבלי והירושלמי בהמציאות האין היה המעשה", ומתוך כך המשיך פירושו "שאף דהמלכות אונסת ושייך ארנונא בין על אוספי בין על הסוחרים, מ"מ לא התירו רק באוספים ולא בסוחרים", "דגוף התבואה אינו להמלך אלא להרויח כדי שיכול ליתן מס להמלך". אמנם חילוקי הדעות ביחס למעשים שהיו בזמן עבר וקדום הלא רבים ומלאים הם בדברי חז"ל, בכל עניניהם ומקצעותיהם השונים, ואין זה שייך לשאלת מחלוקת במציאות, לפי ההשתלשלות של מסורת הדברים בהמשך הזמנים, אלא כשהם מחולקים על המציאות הקיימת כמו שהיא. ובענין זה גופא, של אותו היתר העבודה בשביעית משום האונס בשביל הארנונא, מחולקים הם בלשונם הירושלמי והבבלי: בירושלמי "הורי רבי ינאי שיהו חורשין חרישה ראשונה

בשביעית^ו, ובבלי^ז מכריו רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעית^ח, וי"ל שההכרזה על היתר הזריעה היא משום שהיא תחילת העבודות שבשדה, ששאר העבודות נמשכות אחריה, וכדאמרינן בשבת ע"ג: דבארץ ישראל^ט זרעי ברישא וחדר כרבי, או שהיא לרבותא משום ששאר העבודות יתכן לעשותן ע"י שינוי שלא כדרך משא"כ בזריעה, כמבואר במשפטי-כהן סי' ס"ז, או שהחרישה תלויה במחלוקת אם היא דאורייתא וילפינן לה מבחריש ובקציר תשבות כדר' עקיבא או דדרשינן האי קרא להוציא קציר של מצוה כדר' ישמעאל, (ראש השנה ט'), ובזמירה תלויה ג"כ באפני פעולתה אם היא נעשית לאברויי אילנא או להוסיף פירות, (שבת הארץ פ"א ה"ה וקונטרס אחרון שם), ובתוס' סנהדרין שם על הא דהתירו משום ארנונא כדמכרין ר' ינאי: „ומשום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע שהוא איסורא דאורייתא“, ובירושלמי הזכירו חרישה משום החילוק של חרישה ראשונה לענין משנתינו זאת של שדה שנטייה, „דרבנן דהכא אמרי איזהו הטוב שחרש שתי פעמים“.

ה) שביעית פ"ה מ"א. ר' יהודה אומר הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביעית, שהן עושות לשתי שנים, אמרו לו לא אמרו אלא בנות שוח. בפ"י הרא"ש שם: ר' יהודה סבר חניטתן בשנה זו וגמרן בשנה שניה, וחכמים סברי כל עיקר גדילתן בשנה ראשונה אלא שנמשכין בתוך שנה שניה. ובירושלמי שם: אמרו לו והרי עמך בטבריא והן עושות לשנה אחת, אמר להם והרי עמכם בציפורי והן עושות לשתי שנים. בטורי-אבן במילואים ראש-השנה ט"ו: דודאי איכא שעושות לשנה כהני דטבריא ואיכא לב' שנים כהני דציפורי וכו', לא נחלקו אלא בסתמא וכו' ר"י סבר שרובן עושות לב' שנים ואולינן בתר רובא ושביעית נוהגת בהם, ורבנן סברי רובן עושות לשנה ואין שביעית נוהגת בהם. עכ"פ גם לפי הרא"ש וגם לפי הטו"א המחלוקת היא על מדת הסמיכות בגידולם של פירות אלו ושכיחותם בשיעורם זה לענין שביעית. ועי' שבת-הארץ פ"ד סוף ה"טז. וע' פני-משה בירושלמי שם. וע' מלא — הרועים אות ר' בחילוקי רוב הטבע ורוב הרצון.

ו) שביעית פ"ט מ"ה. הכובש שלשה כבשים בחבית אחת, ר' אליעזר אומר אוכלין על הראשון, ר' יהושע אומר אף על האחרון. בירושלמי שם: מה טעמא דר"א הראשון נותן טעם באחרון, מה טעמא דר"י האחרון נותן טעם בראשון, וקשיא על דר"י ואין הראשון נותן טעם באחרון, בר"ש וכן בפני-משה סיימו על זה: ולא משני מידי, וכן בריבמ"צ סיים בקשיא זו אך מבלי להזכיר בשם ירושלמי, ובר"ש סיים אח"כ לפרש בדר' יהושע שהוא מיקל אע"פ שיש נתינת טעם, אם משום שביעית בזה"ז דרבנן, או משום שנעשו ג' הכבשים כאחד קודם שיבואו לידי איסור, או משום דסבר ר"י ור"ג כר' שמעון שכל הירק אחד לביעור, ובתוס' רעק"א כ' גם אליבא דר"ג לחלק בין דין קדושת שביעית של הפירות לדין חיוב ביעורם, דבהא לא אזלינן בתר נתינת טעם, וברמב"ן על התורה, ומובא במלאכת-שלמה, משום שכל דין זה של גדר האכילה בבית לפי אכילת החיה בשדה אינו אלא סמך מדבריהם. אכן ברבנו-חננאל, פסחים נ"ב, הביא מהירושלמי בהחלט לר"א הראשון

נותן טעם באחרון ולר"י האחרון נותן טעם בראשון, ובתוספות שם שהביאו את הירושלמי, בהמשך פירושו של רבנו-נסים במגלת-יסתרים, את דברי ר' יהושע לחומרא שגם האחרון נותן טעם ואוסר, הביאותו ג"כ בהחלט ובניגוד לדברי ר' אליעזר שהאחרון אינו נותן טעם בראשון, ומקודם שם פירושו בשם רבנו-תם שלר"ג ור"י הטעם הוא כמבוער, ולר"א אינו כמבוער, ופליגי בדרשא דקראי אם הוא לאסור או להתיר את הכבשים. ובמשנה-ראשונה כ' ש"ל שאיסורם של הכבשים הוא בבליעה ולא בפליטה מחתיכה לחתיכה. ועכ"פ י"ל שהמחלוקת היא במדת חשיבותה של נתינת הטעם לענין איסור זה. וע' ד' הנוב"י בענין עילאה או תתאה גבר, פסחים ע"ו, לקמן אות י"ח.

ז) מעשרות פ"ה מ"ה, שום בעל-בכי ובצל של רכפא וכו' פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית, פי' הרמב"ם בצל של רכפא הוא בצל שאין לו אלא גלד אחד חריף מאד כשיקרב אל עין האדם מדמע דמעות רבות. תרגום חשרת מים רכפת מיא, — ובירושלמי שם איזהו בצל של רכפא רבן גמליאל אומר כל שאין לו ארס. (בר"ש ובריב"מ צ הגירסא רשב"ג, ובשנות-אליהו לא גרס כלל מימרא זו). י"ל שכלולים בשם זה, או בבצלים של מקום זה, אותם שמשונים משאר בצלים ביתרון חריפותם או בחסרון חריפותם, ומשום כך נמנעים מלזרעם בגנות, והם הפקר כפי' הר"ם, ונחלקי הדעות, של ת"ק לפי הר"מ ושל ר"ג או רשב"ג, אם עיקר שלילת חשיבותם הוא מצד יתרון חריפותם או מצד חסרון חריפותם.

ח) חלה פ"א ה"א ירושלמי, קרמית ר' יוחנן בן נורי אומר באה היא לידי מצה וחמץ, ורבנן אמרי אינה באה לידי מצה וחמץ, ויבדקוה, על עיקר בדיקתה הן חולקין ריב"נ אמר בדקה ומצאוה שהיא באה לידי מצו"ח ורבנן אמרי בדקה ולא מצאו אותה שהיא באה לידי מצו"ח. המשך הענין הסמוך לזה שם, של תפוח תרומה שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחיימצה שר' יוסי אומר מותר, מפני "שחימוצו אינו ברור", אף הוא חוזר ומוכיח על המחלוקת הזאת, הקודמת לו, על "עיקר בדיקתה של הקרמית", שהחילוק בין ריב"נ ורבנן גם אחרי הבדיקה היא על מידת בירורה והחלטיותה של הקרמית אם היא מגיעה לידי מצה וחמץ. בפני-משה כאן: דריב"ג בדק לה והיה נראה לו שבאה לידי חמוץ, ולרבנן לא היה נראה כך וס"ל שלא מצאו אותה שבאת לידי חמוץ. ושם בתרומות פ"ג ה"א תני בשם ר' יוסי אין לך מר בקישות אלא פנימי, כיצד הוא עושה מוסיף על החיצון שלה ותורם, ר' בנימין בר לוי בעי דבר שאפשר לך לעמוד עליו חכמים חלוקין עליו, אלא על עיקר בדיקתה חלוקין, ופי' בפני-משה: דלת"ק כשבדק את הפנימי ומצאו מר אין לו לתרום אף מן החיצון ואפי'. לא בדקו, ולר' יוסי כ"ז שלא בדק כ"א להפנימי בלבד אנו תולין דאין לך מר בקישות זו אלא פנימי בלבד ויכול הוא להוסיף על החיצון ותורם עד שיבדוק גם להחיצון. אכן בתוס' בב"ת קמ"ג מבואר ג"כ שנחלקו על הערכת מדת מרירותו של החיצון שבקישות, אם אינה כל כך כדי לעשותו ספק אוכלין ולהצריך לחזור ולתרום.

(ט) שבת כ', אין נותנין פת לתנור עם חשכה אלא כדי שיקרמו פניה המדובקין בתנור, פירש"י וחומרא היא דפנים שכלפי האור ממהרין לקרום, ובפי' הרמב"ם: כדי שיקרמו פניה הדבקים בחרס התנור שיקרמו פניה הדבקים בחרס התנור שהם קופאים קודם מן הפנים שהם כלפי אור התנור. וכן בתוס' שם ד"ה איבעיא ע"פ הירושלמי ששיעור זה של ר' אליעזר הוא להקל, וכ' בב"ח סי' רנ"ד שפי' רש"י ותוס' הם הפוכים זמ"ז במציאות קולא וחומרא. אמנם בהלכות שבת פ"ג הי"ח כתב הר"מ אין נותנין את הפת בתנור עם חשכה ולא חררה ע"ג הגחלים אלא כדי שיקרמו פניה המדובקים בתנור או פניה שכנגד האש, ופי' בב"י שהדבקים בתנור קאי אפת ושכנגד האש קאי אחררה, ובלח"מ כ' ומ"ש רבנו או באש קאי לחררה וכו' ופשוט. אכן בהגר"א בסי' רנ"ד: ברמב"ם כ' אשניהם אפת וחררה פניה שהם מדובקים בתנור או באש והב"י חילקן וכו', וג"ל שהרמב"ם פי' כת"ק וכו' דאינו לא קולא ולא חומרא דפעמים זה מתקרב בראשונה ופעמים זה וכו' וכו' הטור. (ובב"ח שם סיים ג"כ דשכנגד האש קאי גם על הפת אלא מטעם ספיקא דדינא), וכן בט"ז שם, ובמג"א שם דגבי חררה פשיטא שהצד שכנגד האש מתקרב ראשון וכו' וכמ"ש התוס' לפירש"י דבאיזה צד שיקרום סגי. וע' בהרש"ש שחומרא דפירש"י הוא לא בדד' אליעזר לגבי ת"ק אלא בלישנא דאיבעיא דגבי תנור שלא דגבי האור. (י) שבת כו, ר' ישמעאל אומר כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו, פירשו התוס' שאינו נמשך אחר הפתילה כדאמר רבה לעיל כ"א בטעמא דשמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם, וחכמים מתירין בעטרן, שהוא פסולתא דזיפתא. למה שהקשה רשב"א בתוס' שם דר' ישמעאל אמר במתניתין אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת, שהוא מפני שריחו רע ושמא יניחנה ויצא. דמשמע דאי לאו הכי היו מדליקין בו שהוא נמשך אחה"פ, י"ל שאם עטרן אינו נמשך אחה"פ האי טעמא שריחו רע הוא נוסף על זה, והוא פירוש על מה שפירט על עטרן ביחוד מפני כבוד השבת, שלטעמא דאינו נמשך אחה"פ הוא משום חששא דהטיה, וזוהי גזירה משום איסור אחר של שבת, ולטעמא דמפני כבוד השבת, ובמה שריחו רע ושמא יניחנה ויצא, הוא מיניה וביה משום ביטול כל עיקר ענינו של הנר, בחובת הדלקתו לכבוד השבת וחשיבות הסעודה במקום הנר. וי"ל עוד אם עטרן נמשך אחה"פ, והאי כללא דכל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אינו כולל את כולם בטעם אחד, אלא בהלכה האחת שאין מדליקין, והא כדאיתא והא כדאיתא, עטרן מפני כבוד השבת משום שריחו רע ושמא יניחנה ויצא, ושאר היוצאים מן העץ משום שאינם נמשכים אחה"פ, ובלשון התוס', שעל הא דמפני כבוד השבת דמשמע שנמשך אחה"פ יפה, י"ל שיש שיעורים שונים במה שאין נמשך אחה"פ, יש שבכלל אינו נמשך ויש שאינו נמשך יפה, וכן יוכל להיות גם החילוק בין ר' ישמעאל לחכמים במדת התמשכותו של העטרן אחר הפתילה.

(יא) שבת מ: סבר ת"ק שמן אין בו משום בישול, ואתא ר' יהודה למימר שמן יש

בו משום בישול והפשירו לא זהו בישול, ואתא רשב"ג למימר שמן יש בו משום בישול והפשירו זהו בישול. י"ל שאין המחלוקת בזה על מציאות הפעפוע של בישול אלא על שיעור פעולה זו אם היא חשובה, בתור שינוי במהותו של השמן, לענין דין תורה במלאכת הבישול, המוגדרת בר"מ פ"ט ה"ו שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך, ולפיכך מחולקים גם אם הפשירו הוא בישול. ובירושלמי הלכה ג : כמו חימוץ שאינו ברור כן אין תבשילו זה ברור.

יב) שבת ג, האי תנא, דבנתר וחול אסור לחוף את הכלים, סבר גריר, ויש בו משום ממחק, והאי תנא, שמותר לחוף בהן את הכלים, סבר לא גריר. מבואר ברש"י דזימנין דגריר, ואינו מוחלט, ואסור אליבא דר' יהודה משום דבר שאינו מתכוין, והחילוק הוא במדת השכיחות והחששא לזה. ולהרמב"ם בפכ"ג מה' שבת ה"ז, "שהוא כמתקן כלי וגומר מלאכתו בשבת", משמע שהוא משום מכה בפטיש, ויהיו מחולקים בשיעורים אם בכל שהוא, ובשבת ק"ג המגרר כל שהוא פירש"י דהויא תולדה דממחק, וברמב"ם שם ה"ד הגורר כל שהוא חייב משום מכה בפטיש, ובתוס' שם המעבד כל שהוא לאו דוקא כל שהוא אלא כשיעור המפורש בהמוציא ולא נקט כל שהוא אלא לאפוקי מדר' שמעון, וע' חי' המאירי שבת ק"ד: שאין חיוב מכה בפטיש אלא במלאכה שנשלמה כולה וכו'.

יג) שבת פב, מקנח בעשבים ואינו מקנח בצרור, מיתיבי המקנח בדבר שהאור שולט בו שינוי התחתונות נושרות, לא קשיא הא בלחין הא ביבשין, מבואר ברש"י לחין אין אור שולט בהן, וכן ברא"ש, ובמגיד-משנה פ' כ"ו מה' שבת ה"ה: וכ"נ מדברי רבנו, אבל בהלכות מצאתי בהפך ודוקא עלין יבשין אבל לחין משירין השינים, וכ"כ בספר העתים". (אמנם אצלנו בהלכות הריף לא נמצא כן אלא כמו שהוא בפנים התלמוד "הא בלחין הא ביבשין", ובספר העתים אשר בידינו שהוא מחוסר לא נמצא ענין זה כלל). עכ"פ מחלוקת זו, שלא תצויר להיות ביחס אל גוף העשבים הלחים אם האור שולט בהם, היא ביחס אל פעולה זו של השרת השיניים ששייכת לגבי עשבים, שהם בכללם דבר שהאור שולט בו, ובפרטיהם הם מחולקים בזה בין לחים ליבשים באיזה מהם היא פועלת ובאיזה מהם אינה פועלת, — ופעולה זו אינה ענין של מציאות טבעית אלא היא סגולית מסתורית (ע' מג"א סי' ג' ס"ק יא), שאין ההבחנה המוחלטת מבוררת בה. וכפי' הר"מ בחילוק שבין הרפואות הטבעיות והסגוליות, לענין נשוך כלב שוטה בפ' יום הכיפורים.

יד) שבת צה, המכבד והמרבץ פי' התוס' דלר' אליעזר הוא פסיק-רישיה שישוה גומות ולרבנן אינו פסיק-רישיה, וע' בט"ז של"ז ס"ק ב' פי' חלוקי הדעות, במרוצף ובאינו מרוצף, אם הוא פסי"ר או לא, ובמג"א שם פי' מטעמא דדבר שאינו מתכוין. הוודאיות של תוצאות איזו פעולה יש שלא תתברר מתוך המציאות הממשית אלא תקבע לפי החלטה מסוימת והכרע הדעת. ובתשו' הריב"ש סי' שצ"ד מבוארים כמה צדדים של הכרעות בפסיק-רישיה באותו ענין ובדומה לו. וע' פסחים סה תוד"ה המכבד: ודוחק לומר דפליגי אי הוי פסיק-רישיה אי לא וכו'.

(טו) עירובין פ"ח מ"ב, שיעורו של עירוב מזון שתי סעודות, מזונו לחול ולא לשבת, דברי ר' מאיר, שבשבת אוכל יותר, ור' יהודה אומר לשבת ולא לחול, שבחול אוכל יותר. לפי המבואר בזה בגמרא על ריבוי האכילה בשבת משום ד"רווחא לבסימא שכיחא", ופירש"י "המעיס מתרווחין לפנות מקום לדבר המתוק", י"ל שנחלקו אם נחשב השיעור להקל לפי מה שמתרבה בשבת אכילת אותם הממתקים של שאר המאכלים, וכמש"כ המראה הפנים משום שבעירובי תחומין מערבין גם בשאר מאכלים. אמנם בירושלמי מפורש, בחילוקם של ר"מ ור"י, אם אוכל פיתא ציבחר או אוכל פיתא סגין, (ובפיהר"מ "כי האדם אוכל בשבת יותר למציאות הלפתן"), ולפי ההסבר של רבנו חננאל דכיון דקבע סעודתו על היין אכיל טפי וכי רעבתן דמי, אע"ג דלענין בציעה אכולה שירותא אמרינן בשבת קיז דכיון דכל יומא לא עביד והאידנא הוא דקעביד לא מיחוי כרעבתנותא, י"ל לאידך גיסא אם נחשב שיעורו בפת לפי ריבוי אכילתו אותו מצד עצמו או גם לפי מה שהיא מתרבה ע"י גורמים אחרים, כמו היין כדאמרינן בברכות לה: טובא גריר, ולא נתפרש שיעורו כמה הוא טובא לענין זה, ובגבורות"ה למוהר"ל פ' מ"ח, ובבגדי"ישע להשל"ה, למרדכי תוספת ערבי-פסחים אות קכ"א, חידשו לפרש "טובא גריר" לא על הרבה יין אלא שהיין גורר הרבה, או גם לגבי הרעבתנות, שכ' הר"ח כדאמרינן לעיל עירובין ל, דבטלה דעתו אצל כל אדם, ומשערינן ליה בסעודה בינונית, אם הוא ברעבתנות בלתי-רגילה מצד-עצמה, או גם כשהיא נמצאת ע"י סיבות מיוחדות, שבוזה יש לדון שגם כל אדם במציאות סיבות כאלה היו מגיעים למצב כזה, וא"כ יהי' כמו חולה וזקן שמערבין לו בכדי מזונו, אעפ"י שהוא משונה משאר אדם שאינם במצב זה, וכמש"כ התוס' שבת צב: ד"ה את"ל דלכל העולם נמי אם היה להם רוב גמלים הוו מקיימי קוצים, ולכן לא שייך בכה"ג בטלה דעתו אצל כל אדם, וכהא דתשו' הרדב"ז, חלק ו' סי' ב' אלפים רכד, שבאכילת כזית למי שהוא שבע בזה, כגון זקן או חולה או שאכל קודם, יכול אליבא דכולי עלמא להוציא אחרים שאכלו כדי שביעה.

(טז) פסחים לה, ר' יוחנן בן נורי ומחלוקתו, אם אורז ודוחן באים לידי חימוץ, היא על מהות המתהווה בהם אם יש לה דין חימוץ לפי גדר התורה, וכמו מחלוקת שיאור וסידוק דלקמן מח, ולעיל אות יא בבישול שמן.

(יז) פסחים מב, טיפולי-נשים של סולת, שכ' מהרש"א שם לפרש שמחולקים בהם ת"ק ור"א אם הם חמץ דגן גמור או נוקשה ע"י תערובת, משמעו ג"כ לפי ערך המדרגות של ההתחמצות, וכן בלשונו שם דלא חשיב ליה חמץ נוקשה בעיניה וכו', ולא חשיב ליה חמץ דגן גמור וכו', וע' רש"י ד' מג שלא נתחמץ כל צרכו וכו' הואיל והחמיץ קצת ולא גמר וכו'.

(יח) פסחים עד, מחלוקת ר' יהודה וחכמים בצליית הפסח ע"י שפוד של מתכת, שר' יהודה אמר שאינו מרתית, ואמרו לו שכשחם מקצתו חם כולה, היא על מדת החמימות הזאת אם היא חשובה בפעולתה לדין הצלייה, ולא אמר שאינו חם אלא

שאינו מרתיח, ואמרו לו שאעפ"כ החמימות הזאת נחשבת היא לכך. ובירושלמי אמרו לו מקודם והרי הוא רותח ומרתיח ואח"כ שוב אמרו לו שכשחם מקצתו חם כולה, וברמב"ם הוסיף ובירר: "שהרי השפוד כולו חם וצולה את מקומו", מה שמבליט לענין גופו של האיסור, שבצלייה זו שלא מחמת האש, את הפעולה הנמשכת לזה מתוך חומו של השפוד הזה.

(יט) פסחים עו, במחלוקת רב ושמואל אם עילאה גבר או תתאה גבר, מבואר בנודע — ביהודה קמא יו"ד ס' כח, ש"מצד החוש אין לעמוד על המבחן בזה", משום שאין זה ברור שמפליט ולחומרא חיישינן שפולט במקום שיכול לפלוט. ואמנם לא ביחס העילאה ותתאה אלא ביחס החם והצונן נאמר שם ד"אדמיקר ליה אי־אפשר דלא בלע פורתא", ובתוס' שם ד"ה משום הכי: שע"י רתיחת התנור היה גבלע אפי' למאן דאמר עילאה גבר. בצבי — לצדיק ליו"ד ס' צ"א כ' שהמחלוקת היא אם משהו מהאיסור מתפשט יותר מכדי קליפה בחתיכה הנאסרת, שא"כ הי' בזה דין חתיכה נעשית נבילה, וענין משהו זה אי־אפשר לברר. ובפריימגדים שם כ' שהמחלוקת היא באופן שאין מי שיטעם ויברר, ונחלקו לא על החלטיות המציאות אלא על הערכת מה שהוא יותר מצוי ע"פ רוב.

(כ) יומא פ"ח מ"ו. מחלוקת ר' מתיא בן־חרש וחכמים, אם למי שנשכו כלב שוטה מאכילין לרפואה מחצר־כבד שלו, מבוארת בפירש"י שהיא בהערכת הרפואה הזאת אם היא רפואה גמורה, או שאינה רפואה גמורה, להתיר לו איסור על כך, וכן שם בד' פד "אין זו רפואה גמורה לעבור עליהן דבר תורה, ולמעוטי סם דיש בו משום רפואה". וע' מגן־אברהם ס' שכ"ח ס"ק א דבעי' שתהא הרפואה ידועה או ע"פ מומחה" ובט"ז שם מהב"ח בשם מהרש"ל דדוקא ע"י סם שהיא רפואה ודאית מחללין אפי' במלאכה דאורייתא. ויותר על כן בפ' הרמב"ם ביומא שם שמחלוקת זו היא ביחס לרפואות סגוליות ולא טבעיות ממשיות, ודברים אלו "כחם חלוש וגסיונו רחוק".

(כא) סוכה כב: במחלוקת הראשונים בענין צלתה וחמתה של סוכה שהן שוות, אם מלמטה מרובה הצל יותר ממה שהוא למעלה ואז היא כשרה, או שמלמעלה מרובה הצל יותר ממה שהוא למטה ואז היא כשרה, פי' בקרבן־נתנאל שם כי צדקו יחדיו והחילוק הוא לפי הזמנים, שכשהחמה היא בראש כל אדם הצל למעלה הוא מרובה, וכשהחמה זורחת בשפוע הצל למטה הוא מרובה. וא"כ י"ל לפמש"כ הרש"ש שם בד' כג שגם לדידן, ואליבא דר' מאיר דמכשיר בעשאה ע"ג בהמה, קיימא לן דבעינן סוכה הראויה לשבעת ימים, בעיקר קיומה, בממשות חומרה, ובמציאות שיעור גובהה, דילפינן מקראי, וכדרש"י דף ג' ד' בענין ביטולם של כרים וכסתות ותבן, עאכו"כ במציאות הסכך וכשרותו, וכדפירש"י בריש מכילתין שעל שם הסכך קרויה סוכה וכשחמתה מרובה מצלתה המועט בטל ברוב והוא כמי שאינו, — אע"פ שהי' אפשר לדון דעיקרא דהך מילתא דסוכה הראויה לשבעה, דקיימא לן בה בדר"מ ור' יהודה, ודלא כהא דר' אליעזר דד' כז בקרקפתא דגברא לגבי יציאה מסוכה לסוכה

(כב) ביצה ב: וקסבר רבה כל ביצה דמתילדה האידנא מאתמול גמרה לה, — ובירושלמי חזר ר' זעירא ואמר בו ביום נגמרה בו ביום נולדה. במראה הפנים ובפי' הרידב"ז כתבו בפשיטות דפליגי בזה רבה בבבלי ור' זעירא בירושלמי, ובבירור הלכה לדודי הגרד"ב הכהן קוק זצ"ל הביא עוד את ד' הרו"ה הראבי"ה והאור"זרוע, דמשמע דמספקא להו אם קיימא לן האי כללא דרבה, והוסיף לדייק בלישנא דגמרא „דקסבר רבה“ וכו' דלאו כו"ע אלא רבה לחודיה סבר הכי, — אמנם המשיך לבאר הא דר' זעירא שבאמת לא נחלק על רבה בגופא דהאי כללא, דמאתמול גמרה לה הביצה בהויתה מלפני לידתה, וכדמוכח מדהרי"ף והר"מ דכולהו סברו כן בהחלט, אלא שמחלק ר"ז שם בזה בין ביצה לעגל, שהעגל נגמר מאתמול במעי אמו לכל עניניו גם לאכילה וגם לגידול ולדות, משא"כ ביצה שאע"פ שנגמרה מאתמול בהויתה מ"מ אינה ראויה לכל שימושה, לאפרוח או לטעם אכילתה, אלא בגמר לידתה כדאמרינן לעיל התם בירושלמי. וע' מגן אברהם תקי"ג ס"ק יד. ולכן י"ל שהחילוק הוא בהערכת ענינו של הגמר הזה ביחס אל דין ההכנה או אל ההקצאה מדעתו. ובס' המאור שם: ואילו היה בדבר סרך מוקצה לא היה צריך לומר מאתמול גמרה לה אלא כל ביצה דמתילדה האידנא האידנא גמרה לה וכו', אבל בהכנה הבאה בו ביום אין שום איסור כדאמרי' במס' עירובין תחלת היום קנה עירוב ושבת מכינה לעצמה וכו' שאם היתה הכנה זו תלויה בתורת מוקצה לא היתה שבת מכינה לעצמה. וכן בחידושי המאירי. ובר"נ שם: והא דאצטריך למימר מאתמול גמרה לה משום דאי היום גמרה לה לא מיתסרא, דהא קי"ל בעירובין גבי תחלת היום קונה עירוב דשבת מכינה לעצמה וליו"ט אינה מכינה, ויו"ט נמי דכותה, ואצטריך למימר גמרה, דאי לא גמרה אע"פ שנתגדלה לא מיתסרה דאי הכי ביו"ט אחר השבת היכי שחטינן, והלא כבר נתגדלה בשבת, אלא דלא חשיבא לן הכנה אלא כי גמרה, מפני שאז מתחדשת בריה חדשה לגמרי". ובתוס' ד'ה מלתא דל"ש: דמאחר דלא נולדה ע"י כך (בביצים גמורות במעי אמן) לא חשיב גמר, ובירושלמי פליג בהא". — וביפה עינים פ' דהירושלמי לא פליג אלא שאמר על לידתה של הביצה עצמה שבכל יום גומרת ויולדת ביצה אחרת, משא"כ בעגל שיולדת לחדשים מקוטעין.

שאין האופן מתגלגל והוא נגרר וחופר, או דלא חיישינן משום „דלא שכיח הכי“. והרי אינו בגדר פסיק-רישא ולר"י אסור משום שאוסר גם בזה גם בדבר שאינו מתכוין, דאי בפסיק-רישא הא הוא כדבר המתכוין ואסור גם לר' שמעון.

(כד) יבמות לד: טעמא דר' יהודה, דלא בעי טבילה משום ביאה ראשונה, משום שאין אשה מתעברת מביאה ראשונה, ורבנן נחלקו עליו בדרשא דקראי, וי"ל איס-מכין על ההחלטיות של כלל זה, ובנוב"י קמא אהע"ז ס' כ"ב ביאר שע"פ רוב אינה מתעברת מביאה ראשונה, וכעין זה ביאר מהרי"ט אלגזי בהלכות בכורות פרק ששי, שאין כ"כ דוחק לומר דהא באמרינן באנדרוגינוס שהוא ספק זכר או נקבה הוא על הרוב, אבל מיעוטא הו' מין בפ"ע גם למ"ד הכי. — ובשד"ח שם כתב בזה שהוא משום שקשה לברר.

(כה) בבא קמא כג: לר' יהודה ארס נחש בין שיניו הוא עומד ולחכמים מעצמו הוא מקיא, מבואר ברש"י שאם בין שיניו עומד הרי הוא יוצא בלא כוונתו של הנחש, ולכן עיקרה של מחלוקת זו היא בהערכת כונתו של המזיק.

(כו) בבא קמא מה: ר' מאיר סבר סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, (אין אדם משמר שורו כלל אלא מניחו ויוצא, רש"י), ור' יהודה סבר סתם שוורים בחזקת שימור קיימי, (אין לך אדם שאינו משמר שורו שמירה פחותה רש"י). בתוספות שם ד"ה בחזקת מבארים מקודם את השינוי שבין מחלוקת זו, שהיא על מדת שמירתו של האדם את שורו, למחלוקתם של רב פפא, דסבר סתם שוורים לאו בחזקת שמור קיימי, ורב הונא בריה דר' יהושע, דסבר סתם שוורים בחזקת שימור קיימי, לעיל טו, לענין פלגא ניוקא קנסא או ממונא, שהיא על טבע תכונתו של השור ברגילותו בנגיחה, כפירש"י שם ואח"כ ביארו לפי גירסת רבנו-תם שהיא בהפך מגירסתנו, בדר' מ ור"י, שגם כאן עיקר המחלוקת היא בהערכת תכונתו של השור, אשר ע"פ זה נערכת מדת שמירתו של האדם את שורו והסמיכות עליה לענין חיוב אחריותו על מעשי נזקיו של שורו, אמנם בכל עיקרה של מחלוקת זו מבואר בנמוק"י, גם לפי גירסתנו, שהיא בהערכת תכונתם של השוורים מצד עצמם ומדת אחראיותם של הבעלים בהנהגת שמירתם ע"פ זה, ואע"פ שמובניה של „חזקת שימור“ שבשני הענינים האלה שונים ומתולקים הם, לזו של השוורים אם הם משומרים מצד עצמם ולזו של הבעלים ואחראיותם אם הם שומרים, הרי זו השנייה, שהיא של המציאות המעשית, תלויה היא בראשונה, שהיא של הערכת התכונה הנפשית, ומיוסדת היא עליה, שלפי מציאותה של חזקת-השימור הנפשית בשוורים נידונית ומתמעטת חזקת-השימור המעשית בבעליהם, וכך נערכת מדת הסמיכות עליה וההתחשבות אתה. וע' ר"נ רשב"א וריטב"א קידושין ומלוא-הרועים בענין רוב שבטבע ושברצון, וע' דעת-כהן ס' ח' ט"ז.

(כז) בבא-מציעא לה, לרבה בר בר חנה לא שכיח הוא שהפירות המונחים יפסדו יותר מכדי שיעורי החסרונות המנויים במשנתנו שם אח"כ, ולכן אפשר למכור בדמי תרומה את הפירות המופקדים, על חשבון שהמפקיד עשה אותם תרומ"ע,

לפי שגם אם נודמן שנפסדו יותר מכדי שיעורים אלה ודאי עשייתו אותם תרומ"ע היתה בזמן מוקדם, ולא חלה עליהם עשיית תרומ"ע של המפקיד. מבואר מכל סוגיית הגמ' כאן ובלשון רש"י ותוס', שהמחלוקת היא בהחלטת החששא על האפשרות הזאת, של פסידא מרובה זו בפירות המונחים, וביחס של מדת שכיחותה לענין זה של הטיפול בהם בתורת תרומה.

(כח) בבא בתרא פט: לא תעשו עול-במשקל, שלא יטמין משקלותיו במלח. פירשב"ם שהוא מכביד, ובתוספות מפרש רבנו תם שהוא מקל את המשקלות, י"ל שהחילוק הוא בין אם מטמין במלח את הדבר הנשקל, שהוא בעת שקילת הסחורה ומכירתה, ופי' מלת משקלותיו על מעשה השקילה וענינה, או שהוא מטמין במלח את כלי-המשקל בעצמם, שהוא מקודם למעשה השקילה, ופי' מלת משקלותיו על כלי-המשקל. שהרי בהרתחה של משורה מבואר ברשב"ם ד"ה שלא ירתית, שהיא על דרך השפיכה "לתוך משורתו של לוקח", וברמב"ם, פ"ח מה' גניבה שלא ירתית "בעת שמודד", שהיא על גוף הדבר הנמכר ובעת מעשה מדידתו. ולעומת-זה בתו"ספות מבואר שהיא "אע"פ שעדיין לא מדד", ואותה ההרתחה המבוארת ברשב"ם "מפני שעולה הקצף ונראה כמלא", וכן ברבנו גרשום ובנמוק"י, הרי היא בעת המדידה והשפיכה לתוך משורתו של לוקח, וי"ל שזאת ההרתחה שהיא כשעדיין לא מדד היא על כלי-המדה בעצמם שהיא פועלת בהם שינוי בחמרם ובשיעור מדתו, ו"לעבור עליו משעת עשיה", שמביאים התוס' מהא דטומן משקלותיו במלח, לומר כהאי גונא בהא דהרתחה, שהיא עשיה זו של הרתחת כלי המשקלות בעצמם. וא"כ גם בהטמנת משקלותיו במלח, שכמו שמקודם בתוס' ד"ה שלא יטמין מדמים הני תרתי להדדי, לענין מה דבמוכר איירי, ולפני המדידה והשקילה, שלא כפי' רשב"ם, מחולקים פירושיהם בזה אם היא בגופם של כלי-המשקל או בגופו של הדבר הנשקל, וכמו שההרתחה היא לרשב"ם על גוף הדבר הנמדד כן ההטמנה במלח היא על גוף הדבר הנשקל, וכן לעומת-זה לתוס' ההרתחה וההטמנה היא על כלי המשקל והמדה בעצמם. ולשון "שעת עשיה" שייך הוא בשני האופנים, אם העשיה בגוף הכלי באופן האסור או העשיה בעת המדידה את מעשה העול כלשון התורה, וכן "פוחת" ו"מוסיף" כמו "מכביד" ו"מקיל" שייך לשניהם, גם לכלי המשקל והמדה וגם לדברים הנשקלים והנמדדים. — ובתורה-תמימה: אפשר לומר שמקודם המלח מכביד ואח"כ הוא מיקל.

(כט) בבא בתרא קמג: רב חביבא אמר קרו אינשי לבר ברא ברא, ומר בר רב אשי אמר לא קרו אינשי לבר ברא ברא. על מציאות הנוהג במקומות פרטיים אמרו, בתוספות פסחים ג"ה, "דבמנהג לא שייך פלוגתא, דליחזי היכי נהוג", משא"כ במה שאינו שייך למקום מיוחד אלא לאומדנא כללית של דעת האדם ונטייתו, והס' מיכות עליה ביחס לענין זה, שזהו ההכרע לפי לשון בני-אדם בהלכות נדרים, שממנו הובאה כאן הסיוע לדמר בר רב אשי. ואמנם גם במנהג מקומות מיוחדים

יש שאין לעמוד על בירורם ולהחליט עליהם לפי מציאותם הממשית, תשובת הרא"ש כלל עט סימן ד'.

ל) שבועות פרק ג', שבועה שלא אוכל ואוכל כל-שהוא חייב, דברי ר' עקיבא, וחכמים חולקים. מבואר כן במשנה-למלך ה' שבועות פ"ד שהחילוק הוא לא במציאות הממשית של לשון בני-אדם אלא במדת הסמיכות עליה ביחס לדין נדרים, וכן בהחלטת ההכרעה לדין ההתחייבות בנדר ע"פ לשון בני אדם או ע"פ לשון תורה. לא) עבודה-זרה נ, ר' ישמעאל סבר עושין מרקוליס קטן בצד מרקוליס גדול, ורבנן סברי אין עושין מרקוליס קטן בצד מרקוליס גדול. מל' רש"י שפירש ע"ז, דרכן לעשות כן" מבואר שהמחלוקת היא אם חיישינן לכך לענין האיסור, ועל עובדין לשברים לא פירש כן, שיש בהם סברא אלימתא דמעיקרא תבורי מיתברי והיינו אורחיה. כעין זה בתולדות יעקב למהר"י קאשטרו ביצה כ"ג, במחלוקת של קירוד בהמה ביו"ט אם עושין חבורה או אין עושין: בהכרח לפרש כלומר שפעמים עושים, ואין עושין שלעולם לא יעשו, ובתוס' שם: ודוקא במגררה של עץ דאין עושה חבורה, אבל במגררה שלנו שהן של ברזל כ"ע מודו דאסור דפסיק-רישא ולא ימות הוא שתולש שערות'.

לב) מנחות צח: מזרח ומערב היו מונחין (השלחנות במקדש) דברי רבי, ר' אלעזר בר שמעון אומר צפון ודרום. אמנם המחלוקת הזאת היא מוחלטת, אם לצד זה בהחלט או לצד זה בהחלט, אלא שעל דברים שהם מוזמן שעבר, ולא במציאות הקיימת ונמצאת בפעל, אין מחלוקתם ענין למציאות אם מפני שאין לבררו עכשיו או מפני ההתחלוקת של קלקולי המסורת וסגנוניהן במשך הזמנים הארוכים ומאור-עותיהם וכן עוד כמה וכמה כאלה בעבודת המקדש וכליו ועוד. ובמעשה הציץ שנינו שבת סג: וכתוב עליו בב' שיטין יו"ד ה"א למעלה וקודש למ"ד למטה, ואמר ר' אליעזר ב"ר יוסי אני ראיתיו בעיר רומי וכתוב עליו קודש לה' בשיטה אחת, ובר"מ ה' כלי המקדש פ"ט: וכתב עליו שני שיטין קדש לה', קדש מלמטה לה' ואם כתבו בשיטה אחת כשר, ופעמים כתבוהו בשיטה אחת, ובכסף-משנה: דהלכה כת"ק וכו' דכיון דעד ראיה הוא ר' אליעזר ב"ר יוסי אמרי' דפעמים כתבוהו כן. ובוזה י"ל לפי' התוספות, שהיתה כתיבתם זה שלא כנגד זה, קדש למ"ד בתחילת שיטה תחתונה והשם בסוף שיטה עליונה, והקשה מהר"ם בסוכה דף ד' שגם זה אינו כסדר קריאה שהרי גם סופה של שיטה עליונה נקראת מקודם לפני תחילתה של שיטה תחתונה, אכן כיון שהם זה שלא כנגד זה יתכן מאד שבעיקום קצת השיטה התחתונה והמשכה לצד העליונה נמשכת הקריאה כסדר מן התחתונה אל העליונה, ומתוך כך נזדמן להיות כשיטה אחת ולפעמים בשיטה אחת, וע' ספרי ריש פ' חוקת אמר רבן יוחנן בן זכאי אם מה שראו עיני ומה ששרתו ידי שכחתי וכו' כדי לזרז התלמידים וי"א הלל הזקן היה וכו', ושם בפ' בהעלותך בפ' הכהנים יתקעו אמר ר' טרפון אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה עומד ומריע בחצוצ-רות, אמר לו ר' עקיבא הן שמא בר"ה ויהכ"פ ביובל. אמר לו העבודה שלא בדית.

אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלצ'ך, טרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה, הא כל הפורש ממך כפורש מחייו. וע' שבועות כ"ו רב כהנא ורב אסי מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב, י"ל בחילוקי ההבנות והשמועות. וע' ירושלמי תענית פ"ד ה"ה קלקול חשבונות לענין חלוקי דברם שנאמרו בנבואה.

(ג) חולין נ"ג, דטרפה אינה חיה ולמ"ד דטרפה חיה וכו'. מבואר בחדושי הר"ן שם, שחילוק זה אינו ענין הניתן להתברר מתוך המציאות הממשית של מאורעות בעלי-חיים, מפני הצטרפות של סיבות אחרות כמה פעמים שגורמות שאינה חיה, ולא מטעם אותה הטריפות שהוחלט בה. וכן ע' לקמן נז בחלוקי טרפה שאינה יולדת, ושם בתוס' ד"ה סימן: יש כמה בהמות שפוסקות מליילד ולא מחזקין להו בטרפות, אלא בעי למימר אם יולדות בידוע שאינה טרפה.

(ד) חולין נב—נג. האיבעיות והחילוקים בעניני דריסה של פרטי מיני בעלי-חיים, אע"פ שמובאים שם גופי מעשים שהיו להוכחות על מציאות דריסה בהם, אמנם עיקר דיונים אלו הרי הוא על החלטת ערך האיכות של פעולת הדריסה, כדאמרינן שם לרבנן זיהרא אית ליה ולא קלי זיהריא וברש"י ד"ה במקום שאין מצילין ובתוס' ד"ה ה"ג.

(ה) חולין צט: המחלוקת אם יש בגידין בנותן-טעם או אין בהם בנ"ט י"ל שהיא על החלטת חשיבותו של שיעור מה-שהוא שבטעם זה לענין דיני תורה, וכן כל הבחנת טעמא דידן או ע"י קפילא ארמאה, אע"פ שיש כמה חילוקים בהרגשת החושים של בני אדם בין אחד לחבירו, הרי היא לפי המדה הבינונית הקבועה ומוחלטת בחשיבותה לדין תורה. כן מבואר בחדושי הרשב"א שם. ובתוס' שם צז ד"ה כל מחלקים, לענין החישוב של שיעור הטעימה, בין גיד דלא יהיב טעמא כולי האי לשאר איסורים דיהבי טעמא ט"פ, וע' שם צח: בחילוקי רש"י ותוס' לענין טעם כעיקר, בין טעם גמור לטעם כל שהוא.

(ו) בכורות ז, אמר ר' יהושע בן לוי לעולם אין מתעברת חיה מן הבהמה, חוץ מר' אליעזר ומחלוקתו (באיסור שחיטת אותו ואת בנו בכוי הבא מן התייש ומן הצבייה) שהיו אומרים חיה מתעברת מבהמה. י"ל כדהנוב"י קמא אהע"ז סי' כב, לענין אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, שהוא על הרוב ותליא בחששא למיעוט. גם י"ל דתליא אם מתעברת וחיה, כדאמרינן ביבמות יב: בעיבור קטנה, ושוב תליא בהחלטת ההבחנה על מה שאינה חיה אם זה מתוך העיבור, (וע' תוד"ה שמא), או מתוך הצטרפות סיבות אחרות, וכדלעיל מחדושי הר"ן בענין טרפה חיה, ומה שאמרו שם בקטנה דלא מיעברא וחיה הוא מדאי אפשר לומר בכלל פוסרות צרותיהן חמותו ואם חמותו ואם חמיו שמיאנו משא"כ הכא.

(ז) בכורות יז במחלוקת אם אפשר או אי-אפשר לצמצם, בפעולות הבאות ביחד, בידי שמים או בידי אדם. ע' רש"י עירובין ה: דהא רוב בני אדם אין יכולין לצמצם, ובתוס' שם ו' והוי ספק צמצם ואסור או לא צמצם ומותר, ובתוס' חולין

כח: דלעולם אפשר לברר ע"י טורח אבל לא הטריחוהו חכמים כיון דליכא חשש איסור אא"כ הוא שוה ומילתא דלא שכיחא הוא, ושם לח: דאיצטריך קרא אם יבא אליהו ויאמר שבצמצום נעשה.

לח בכורות ו. גדה ט. לר' מאיר דם נעכר ונעשה חלב ולר' יוסי, ור' יהודה ור' שמעון, אבריה מתפרקין (מתוך צער לידה, ודמה מסתלק) ואין נפשה חוזרת עליה עד עשרים וארבע חודש. מלבד הקושי לעמוד על בירורם של דברים אלו במציאותם הממשית, מבואר בתוספות חדשים דלכו"ע ההנקה היא גורמת סילוק דמים, אלא דפליגי בסברא, על ערך כוחו של השינוי שבא במצב הגוף ע"י ההנקה, אם הדם שחוזר ונראה שוב יש לו טבעו ודינו כמו מקודם הלידה או שאעפ"כ עדיין נחשב הוא שנשתנה טבעו ואין לו דין דם דמעיקרא. ובאמת יש לדייק בהתאם לזה את הלשון "ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חודש".

לט) גדה כא כב. ענין המחלוקת אם אפשר או אי-אפשר לפתיחת הקבר בלא דם, מבואר בתוספת שם יח שהוא תלוי בהכרעת ההבחנה של הרוב עד כמה שהוא נחשב רוב גמור, ושייך למה שעשאו כודאי. וע' תוס' רעק"א פ"ג מ"ב שהחליט בשיטת התוספות ד"ה למעוטי רוב דר' יהודה. שהוכיחו מדר' יהושע, דאמר מביאה קרבן ונאכל, דהא דא"א לפתיחת הקבר בלא דם הוי רוב גמור, אע"פ שהקשה על הוכחתם זאת וכ' די"ל דהתם הוא דאיכא ג"כ ספק לידה, ואף אם לא הי' לידה מ"מ הוי רוב דע"י פתיחת הקבר בא דם והוי זיבה, משו"ה נאכל, אבל בעלמא לא הוי רוב גמור. וע' דעת כהן סי' עט.

מ) גדה כב, מר סבר דרכה של אשה לראות דם בחתיכה ומר סבר אין דרכה של אשה לראות דם בחתיכה. מבואר אח"כ בהבחנת ההכרעה של ערך הדם שבחתיכה כה "דעביז' דם דקריש והויא חתיכה", וברש"י שם: דבחתיכה עצמה ס"ל דהויא דם.

מא) גדה לא: ואמר רבי יצחק אמר רבי אמי אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה, ורבי אמר סמוך לטבילתה. הראה הגרעק"א בגליון הש"ס לתוס' ד"ה דהויא לעילי: דרוב פעמים כך הוא וזימנין דמיתרמי ומיעברה.

מב) גדה גב, שתי שערות — כדי לכוף ראשן לעיקרן דברי רבי ישמעאל, ר' אליעזר אומר כדי לקרוץ בצפורן, ר' עקיבא אומר כדי שיהו ניטלות בזוג, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא הלכה כדברי כולן להתמיר, פירש"י משנקרצות בצפורן לא ממאנת שמא גדולה היא, ולענין חליצה עד דאיכא שיעורא רבה דכולהו, ובשיהו ניטלות בזוג פי' שהוא שיעורא רבה דכולהו, — ובפרוש המשנה להרמב"ם: אם יהיו שתי שערות כדי שיהו ניטלות בזוג אשר הוא הפחות שבשיעורים אינה ממאנת, ואינה חולצת עד שיהיו כדי לכוף ראשן לעיקרן, וכן בפ"ב מה' אישות וע"ש בבמשל"ם. לפי גירסת מהרש"ל בלשון רש"י, לא אמר דשיהו ניטלות בזוג שהוא שיעורא רבא דכולהו אלא שכדי לכוף ראשן לעיקרן הוא שיעורא רבא. ובמעדני יו"ט כתב לבאר בדרש"י כגירסתנו, שהוא תלוי לפי אופן תפיסת השערות בזוג.

קסח

אור המאיר

שאם הוא ע"י אחיות מסרק בצדו או שיעורן הוא יותר גדול. וחזק מזה אולי י"ל שיעקר החילוק שבמדת השיעורים הללו הוא בחשיבות של אופן תפיסתם ודיוק מדידתם לענין דיני תורה.

(ג) כלים פ"ג מ"ב, הפך והטפי שיעורן (ליטהר מדין טומאת כלי) בשמן, פי' הרע"ב בכונס משקה של שמן. ואין שיעורו שוה למים. דשל שמן דק, שהרי כלי שמחזיק מים או יין אינו מחזיק שמן, והצרצור שיעורו במים, — והעיר התוי"ט, והובא במשנת ר"ב שם, דהא בשבת דף פ' שיעור (לשיעור הוצאה בשבת) כדי לתת ע"פ נקב קטן של יין, ופירש"י למעוטי שמן ודבש, שהיין זב דרך נקב קטן יותר משמן ודבש, י"ל שכאן בביטול דין טומאת כלי שיעורו הוא בכונס משקה, ושם בשיעור להוצאה של שבת הוא כדי לתת ע"פ נקב שהוא מוציא משקה, שצריך לסתום את הנקב ולהגין שהמשקה לא יזוב מתוכו החוצה. ובשבת צה: אמר רבא ניקב כמוציא משקה — עדיין כלי הוא לקדש בו מי חטאת, ניקב בכונס משקה טהור מלקדש מי חטאת.

(ד) פרה פ"ט מ"א, צלוחית, של מי פרה, שירד לתוכה טל, ר' אליעזר אומר יניחנה בחמה והטל עולה, וחכמים פוסלים. מבואר בר"ש ובהגר"א דלר"א, דסבר הזאה אינה צריכה שיעור, כל שהיא כשרה, ואפילו יש בה תערובת פסול, ולכן לר"א כשהטל עולה גם אם נשאר כל-שהוא כשרה, וחכמים פוסלים משום שצריכה שיעור. ומה שבתוספתא פ"ח מסיים בד' חכמים "אין הטל עולה אלא מן הפירות בלבד" י"ל שהוא נמשך אל ענין החבית שבראש ההלכה.

(ה) פרה פ"ט מ"ג, כל השרצים אינם פסולין (בשתייתם ממי פרה) חוץ מן החולדה מפני שהיא מלקת רבן גמליאל אומר אף הנחש שהיא מקיאה, רבי אליעזר אומר אף העכבר. י"ל שהחילוק הוא בחשיבות השיעור של החומר הפסול, דאיכא רוק טובא (רש"י) וע' תפאי"ש. וכן י"ל דלא פליגי אלא מוסיפין זה על זה, בהערכת חשיבותו של שיעור זה לענין דין הטהרה.

הרב אהרן יצחק זסלנסקי

ליובלו השבעים של הראש"ל והרב הראשי
לישראל הגרב"צ עוזיאל שליט"א בהוקרה
נאמנה.

בעיני שביעית

. בספר "זכר יצחק" להגאון הנודע רבי יצחק יעקב רבינוביץ זצ"ל בסימן מ"ב בתשובה ע"ד הפקר בשביעית יעוי"ש ארשה לעצמי להעיר אי אלו הערות כדלהלן: